

Százéves a Rádó

A helyén régen is kocma volt. Tápay Szabó László önéletrajzában (Szegény ember gazdag élete, 1928) megírta, hogy az árvíz hajnalán szüleiivel Szőregre menekült. Ötéves volt. „Mire beértünk a szőregi nagykocsmába, már fölkel a nap. Az ivó egyik sarkában boglyakemence volt; ott ültem én, a lábaim már valami kendőbe voltak burkolva, és valahonnan egy fél kiflit szereztek számomra.” A kocma, emlékezett vissza, zsúfolva volt menekültekkel.

Egy év múlva a tulajdonos, Pákáski Száva (1852—1915) lebontatta a régi kocsmát, és fölépítette a ma is álló újat. Homlokzatán még nemrégiben is olvasható volt:

ALAPÍTVÁ
1880

Fiatal korában Tömörkény István is gyakori látogatója volt. Házassága után (1894) után Sebőkhögyre vezetett sétáit, de addig „a szőregi országúton kódogva”, fordulójára többnyire a szőregi nagykocsmában volt. Jó kiadós séta, de számára bizonyára nemcsak testgyakorlást jelentett, hanem írói megfigyelésekre is bő alkalmat kínált. Udvarán nagy kocsiszín állott: oroszlámosi, mokri, óbélai piacozók hagyták itt a kocsijukat, lovukat, s innen gyalog mentek a szegedi piacokra.

Nem hiszem, hogy sok falusi kocma volna hazánkban, amely megérte centenáriumiát. Szőreg legrégebbi műemléke az Árpád-kori apátság helyén a 13. század végén, vagy a 14. század elején emelt plébániatemplom falmaradványa. Ezt a szerb (görögkeleti) templom (1779), majd a magyar (katolikus) templom (1816) követte. Vele egyidős a parókia, a plébániahivatal. Utána a Rádó következik: száz esztendejével immár ő is műemléki rangra vénült.

Pákáski Száva első felesége magyar volt; tőle született három fiát a gazda újabb házasságakor végkielégítésben részesítette. Második feleségétől, Maluckov Dinától (1861—1925) nem született gyermeke. Ezért feleségének öcsésétől, a szegény gyálai napszamos Maluckov Lyubomirtól négy fia közül elkérte a legkisebbet, a tízéves Radovánt, nevére íratta, örökösévé tette.

Pákáski Radován (1892—1975) ötöttől föl a nagykocsmában, segítette a kiszolgálásban, a ház meg a jószágok körül. 1912-ben feleségül vette Danity Krisztinát (sz. 1894). Nevelőapjának halálakor Pákáski Radován éppen katona volt: harcolt az első világháborúban. A vendéglőt ekkor az özvegy és menyé tartotta fenn. Pákáski Szávané halála után szállt a vendéglő a nevelt fiúra, Pákáski Radovánra, ahogy a szerbek közt gyakori becéző nevével általában hívták: Rádóra, öregedvén pedig Rádó bácsira.

Száz éve ez volt az egyetlen valamire való kocma Szőregen. A századfordulótól nyílt meg egy-

kettő, de a mai napig sem vált olyan jelentőssé egyik sem, mint „a Rádó”. Természetes is: előnyös földrajzi helyzete volt alapja elsőségének. Száz éve ott kezdődött Szeged fölött jövet a falu; ma ugyan már jócskán beépült a város és a község közötti út szélé, de még most is, ahogy az idegen le száll a buszról a Rádóndi, észreveszi, hogy voltaképpen ez a falu eleje. Innen ágazik szét a két fő utca: a Szerb és a Magyar utca.

A bejárat hajdan is sarkon volt, ahol ma a presszóba lehet bejutni. A Szerb utca felőli szárazbejáratot csak a házbeliek, később meg az úri kaszinó tagjai használták. A húszas évek végétől ugyanis a volt kaszinótól bérelt külön szoba, ahová illetéktelen nem jutott be. Magam is csak a főlzabradulás után, amikor már a MADISZ gyűlésezett benne, láttam belülről. Az ajtó fölött balra esett (mostani presszó helyén) Pákáskiék lakása. Egy-két vendég számára szállást is tudtak adni.

Az ivóban, ahogy a ponyvaregényekben szokták írni, vágni lehetett a füstöt. Néhány törzsvendég — *nomina sunt odiosa*, azaz a neveket mellőznöm kell — fél életét ott töltötte kártyázással, szócsepléssel; olyik csak étkezni járt haza, a szomszédba. Az egyik fal mellett üldögélt hosszú száru pipájával, juhászosforma, kerek szélű kalapjával az öreg Balázs bácsi, bizonyos Temesvári Balázs, aki alkalmi munkákkal, vízfordással, favágással kereste meg szükös, de neki elegendő kosztocskáját, és Rádó bácsinál mindennapi vörös borát. Amikor 1939-ben meghalt, színes fényképet Rádó bácsi fölakasztotta a falra, amely mellett addig üldögélt az öreg.

1937-ben — tíz lánccal föld árából — épült a Magyar utcai ol-

dalon a színházterem. Műkedvelő előadásaink és a híres katalin bálók színtere. 1941 őszén az első cserkészelőadásom itt hangzottak föl első ízben a színpadon a Bartók és Kodály gyűjtötte népdalok. Közel volt özv. Tóth Györgyné vendéglője is, a mostani Tömörkény István Művelődési Ház. Ő is ekkoriban építette nagytermét. Ettől kezdve változva zajlottak az előadások és bálók, hol itt, hol ott; attól függően, hogy éppen melyik terem volt szabad vagy — olcsóbb.

1941-ben Pákáski Radovántól, mint „megbízhatatlantól”, beyonták iparendélyét, lezárták a vendéglőt, és katonatiszti étteremmé alakították át. Rádó bácsit éppen ekkor ismét egyenruhába bújtatták: mint öreg szakaszvezető szolgálta azt a hazát, amely őt ki akarta tagadni. A helybeliek, sőt a tisztok óhajára azonban visszakapta az engedélyt, le is szerelték, és újból megnyithatta vendéglőjét.

A főlzabradulás után rövid ideig megválasztották községi pénztárnokká. 1950-ben államosították a vendéglőt, és a földművelésszövetkezet kezelésébe adták. Egy ideig Rádó bácsit feleségével együtt alkalmazták, de azután 1951-ben végképpen meg kellett válnia a kocsmától. Szegedre költözött, kereskedelmi alkalmazott lett.

A szőregi földművelésszövetkezet a Rádót Rózsafa vendéglőnek keresztelte át. Hasztalan. Az újabb nemzedék is önkéntelenül a hagyományos nevet veszi át és használja, mint apái, anyái. Gedó Márton 1894-ben meghalt, de nyári mulatóhelyének emléke, mint helynév, ma is eleven Szegeden. S jól is van így. Város-történeti emlékek, egy-egy színfolt, szürkülő, uniformizálódó korunkban, amely legalább neveken őrzi a múltat. A Rádó — a név is, a százéves épület is — ilven megőrzendő jellegzetesség az immár Szeged részévé lett Szőreg jelenében, jövőjében.

PÉTER LÁSZLÓ

„Tömegkultúra” és „elitkultúra”

A polgári ideológiában az elmúlt időszakban meghonosodott a kultúra „tömegkultúrává” és „elitkultúrává” történő szétválasztása. Ez a szétválasztás részben kifejezi a fejlett tőkés társadalomnak a kultúra fejlődésére gyakorolt elmentmondásos hatását, másrészt elméleti magyarázatul szolgál a valóságos kulturális folyamatok megértéséhez.

A marxizmus és a polgári ideológia alapvetően ellentétes módon próbálja megmagyarázni a kapitalista fejlődésnek a kultúrára gyakorolt hatását. Marx világosan látta, hogy a tőkés termelés ellentmondásos folyamatokat hoz létre a kultúra, s elsősorban a művészet termelésében. A kultúra és a művészet termékei a tőkés társadalomban áruvá válnak és ezzel önmaguktól idegen értékrendbe kerülnek, ami elkerülhetetlenül a művészi alkotófolyamat válságához és egyben a művész és a közönség hagyományos viszonyának felbomlásához vezet. A műalkotás — bekerülve a tőkés termelés rendszerébe — már nem képes azokat a közösség összetartó funkciókat betölteni, amelyeket az előző korokban betöltött. De ugyanakkor a művészet mégis

társadalmi status quo-t védelmező funkciói megnövekedtek, hiszen a kulturális piac nagymértékben megnőtt, az itt kialakult tömegigényeket ki kellett elégíteni. A kulturális ipar nagymértékben felduzzadt és elárasztotta termékeivel a fogyasztót. A „tömegkultúra” az átlagember esztétikai és művészeti igényeit elégíti ki, s egyben nagymértékben konzerválja, megfélemlítő alacsony szinten tartja azt. A „tömegkultúra” ugyanakkor nívellál is, igyekszik átlagizlést kialakítani, megszüntetni az egyes társadalmi rétegek közötti izlésbeli különbségeket is. Ezért látszólag hallatlanul demokratikus is, hiszen a „tömegnek” szól, kielégíti annak „jogos” igényeit. De ugyanakkor igyekszik kiirtani a kultúrában meglévő kritikai elemeket, igyekszik — Marcuse szavaival élve — „egydimenziójúvá” tenni az emberi gondolkodást. Holott a kultúrának és főleg a művészetnek elidegíthetetlen tulajdonsága a valóságra való állandó rákérdés, a társadalmi jelenségek állandó kritikus szemlélete és az ítéletalkotás. A „tömegkultúrában” ezek a tulajdonságok megszűnnek, így maga a kultúra a fennálló viszonyok burkolt apológiájává, a kritikai szellem megszüntetőjévé válik.

Az „elitkultúra” látszólag védelmezi a művészet és kultúra születési jogait, de mivel a valóságos társadalmi folyamatokon kívül és csak annak ellenében működhet, hatássférája leszűkül.

A fejlett tőkés viszonyok nem marxista kritikusai — Marcuse, Galbraith, Mills, Gorz és mások — igyekeztek feltárni a fogyasztói társadalomnak a kultúrára gyakorolt romboló hatását, de nem láttak megoldást a kultúra eredeti egységének helyreállítására. A marxizmus abból indul ki, hogy a tőkés társadalomban végletekig kifejlődő elidegenedési folyamatok, így a kultúra elidegenedése történetileg feloldhatók. A kommunizmus, mint a visszavétel nagy történeti korszaka feloldja a fejlődés antinómiáit. Azonban ez a fejlődés valóban csak történeti léptékben képzelhető el. Hiszen a fejlődő szocializmusban a kultúra előbb vázolt ellentmondásai (a kultúra és árutermelés antinómia) részben megmaradnak, újratermelődnék, és csak a társadalmi fejlődés hosszú történeti folyamatának szükségszerűségével oldódnak meg. Izlés-kultúránk differenciált, minthogy differenciált társadalmi struktúránk is, így a kulturális termelés és fogyasztás szükségszerű szintjei tovább léteznek. De míg a fogyasztói társadalom „tömegkultúrájának” alapvető célja a kritikai magatartás elvetése, a társadalmi folyamatokra való figyelés kiirtása, a szocialista társadalom célja ezen magatartási formák erősítése. Tehát nálunk a polgári értelemben vett „tömeg-” és „elit” kultúrának nincs meg a szocializmus céljával és feladatával magyarázható értelme. Nálunk legfeljebb rétegek-kultúrák különböző szintjeiről lehet beszélni, amelyek különböző fogyasztói igényeket elégítenek ki, mindig fenntartva a célt a „magasabb”, értékeesebb kulturális szinthez való közeledésben, vagyis tudatosan vállaljuk a kulturális „mobilitást”, az előrelépést, ellentétben a „tömegkultúra” nívelláló és konzerváló hatásával.

MIKECZ TAMÁS

igényt tart erre a funkcióra, nem mond le eredendően közösségformáló és összetartó küldetéséről. S e kettősség — a valóságos folyamatok és a művészet önbecsülő vágyai — a művészet és a kultúra látszat-kettősségét hozza létre. Az a művészet, amely belenyugodott a megváltoztathatatlanul vált társadalmi folyamatok szükségszerűségébe, elfogadta a „tömegkultúra” értékrendjét. Az a művészet pedig, amely fellázadt ez ellen, s tisztán a művészet belső értékeivel akart értékelődni — „elitkultúrává” változott.

A fejlett tőkés országok tömegtermelésének fokozódásával, az ún. fogyasztói társadalom feltételei között a „tömegkultúra” lehetőségei és a fennálló

Szikszai Károly

Épület

Szerelem szomorú. Voltam már így sokszor. Az utolsó villamosok bárgyú zörejek és az éjszaka lassan lefelé szorít.

Arcod majd vérrögöm lesz de addig a konyak hogy utazzon a kéz az ész addig ezek a vérrögök építenek lefelé sosem hátra.

És nem szeretem a Napot.

Bótkon Gábor

Portré

A szakosított anyai, majd a jegyesség felsőfokú oktatásának hatására sikeresen leszokott önmagáról. Híreket nem hallgat, mert sohasem közölnék használható ételreceptet. Véleménye szerint a havi 8000 különben is véd a bombázások ellen. Távollabbi tervei: talán megtanul olaszul és férjének — reggel — jobb teát főzni.

Varga Gyula

Minden ágon

Az esti kocsmák kikötőiben pocsoják Santiagói békebeli halakról mesélnek.

Az esti kocsmák kikötőiben kibontja haját a magány. Hajtórött emlékeket ringat a nyár.

Termőre vágva az Isten bokra. Asszony-szívekben sziksesedve nyilhatnak-e minden ágon?

